DOI: [10.32702/2307-2156-2019.9.73](https://doi.org/10.32702/2307-2156-2019.9.73)

УДК 351:339.54

В. В. Ксендзук,
к. е. н., доцент,
Державний університет «Житомирська політехніка»
ORCID ID: 0000-0001-7670-7350

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

V. Ksendzuk
PhD in Economics, Associate Professor,
Zhytomyr Polytechnic State University

DIRECTIONS FOR IMPROVING THE MECHANISMS OF FORMATION AND IMPLEMENTATION OF STATE FOREIGN TRADE POLICY

Законодавство України передбачає ряд інструментів, які можуть застосовуватися до імпорту товарів і послуг з метою захисту національного ринку, та інструментів, що використовуються для стимулювання і підтримки експорту товарів і послуг, задля створення збалансованого розвитку зовнішньої торгівлі з результатом позитивного зовнішньоторговельного балансу країни. Спостерігаються прогалини в регулюванні окремих економічних процесів, що розвиваються під впливом ризиків, а це потребує конструктивних завдань та рішень з боку держави.

Відповідно до представленої характеристики механізмів державної зовнішньоторговельної політики та здійсненого аналізу підходів в науковій літературі щодо можливостей реалізації механізмів державного управління зовнішньоторговельною діяльністю, запропоновано напрями удосконалення механізмів формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики (економічного, організаційного, правового, інформаційного) за окремими її об'єктно-предметними групами (експорт та імпорт сировинної продукції, експорт та імпорт товарів з високою доданою вартістю, експорт та імпорт послуг, зовнішньоторговельні угоди та створення зон вільної торгівлі).

The relevance of research in the field of state regulation of foreign economic policy is growing, because given the features of an open economy and market relations, the role of the state and its sphere of influence is not always reliably assessed and justified. Ukrainian legislation provides for a number of instruments that can be applied to imports of goods and services to protect the national market, and instruments used to stimulate and support exports of goods and services to create a balanced development of foreign trade as a result of a positive foreign trade balance. There are gaps in the regulation of certain economic processes that develop under the influence of risks, and this requires constructive tasks and decisions by the state.

In accordance with the presented characteristics of the mechanisms of state foreign trade policy and the analysis of approaches in the scientific literature on the possibilities of implementing

mechanisms of state management of foreign trade, proposed ways to improve the mechanisms of formation and implementation of state foreign trade of policy (economic, organizational, legal, information) of subject groups (export and import of raw materials, export and import of high value-added goods, export and import of services, foreign trade agreements and creation of free trade zones). In terms of: 1) the economic mechanism, the use of public administration methods is proposed, which will promote the development of exports of goods with high added value; reduce the share of raw materials in exports; will promote the development of imports of quality raw materials; reduce the share of imports in foreign trade; maintain a positive balance of foreign trade in services and ensure the innovative and labor-intensive nature of services in the structure of trade and geographical diversification; 2) the legal mechanism outlines proposals for amendments to the legislation governing the establishment of phytosanitary standards, licensing and insurance procedures for foreign trade operations, as well as the development of business incubators of foreign trade entities; improvement of legislation in the field of observance of intellectual property rights, elimination of administrative barriers to export of services; concluding trade agreements with countries in different developing regions and having competitive and comparative advantages compared to Ukraine; 3) the organizational mechanism identifies the need to improve and structure the relations of policy actors and strengthen their participation and role in the formation and development of relations with other countries; 4) the information mechanism substantiates the feasibility of providing information support to national export-oriented enterprises on the possibilities of developing the production of goods with high added value, participation in business incubators, the search for quality and affordable imported raw materials; entering foreign markets for services and creating an innovative product.

Ключові слова: державна зовнішньоторговельна політика; зовнішня торгівля; експорт; імпорт; механізми державної політики; методи державного управління.

Keywords: state foreign trade policy; foreign trade; export; import; mechanisms of state policy; methods of public administration.

Постановка проблеми. Відкриття кордонів та вільне переміщення товарів і послуг, капіталу та трудових ресурсів на тлі глобалізаційних процесів, що супроводжуються ліберальними підходами у політиках країн, вимагають розвитку та удосконалення процесів державного управління кожної окремо взятої країни з метою забезпечення національної безпеки та сприяння економічному розвитку. Тому актуальність дослідження в сфері державного регулювання зовнішньоекономічної політики посилюється, адже враховуючи риси відкритої економіки та ринкових відносин, роль держави та її сфера впливу не завжди достовірно оцінені та обґрунтовані.

Законодавство України передбачає ряд інструментів, які можуть застосовуватися до імпорту товарів і послуг з метою захисту національного ринку, та інструментів, що використовуються для стимулювання і підтримки експорту товарів і послуг, задля створення збалансованого розвитку зовнішньої торгівлі з результатом позитивного зовнішньоторговельного балансу країни.

Спостерігаються прогалини в регулюванні окремих економічних процесів, що розвиваються під впливом ризиків, а це потребує конструктивних завдань та рішень з боку держави.

Метою даного дослідження є розкриття напрямів удосконалення розвитку механізмів формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики задля створення конкурентоспроможних національних суб'єктів господарювання на міжнародних ринках товарів і послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В науковій літературі питання щодо дослідження розвитку механізмів формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики розглядали в своїх наукових роботах: Алімова О.О., Борисенко О.П., Івашова Л.М., Коліжук О.О., Пісьмаченко Л.М., Приймаченко Д.В., Федорчак О.В., Скріябіна Д.С., Клименко Л.В., та інші.

Виклад основного матеріалу. Механізми державного управління – це елементи системи державного управління, які забезпечують якісну взаємодію об'єкта та суб'єкта управління та передбачають застосування певних методів задля формування та реалізації відповідних управлінських рішень.

Серед механізмів науковці виділяють наступні: механізм реалізації загальних і інших принципів управління, механізми планування, організації, мотивації, координації, розпорядництва, обліку, аналізу і контролю, які використовують економічні, організаційно-адміністративні, соціальні та інші методи управління [1]; адміністративні (організаційно-розпорядчі), правові, економічні, політичні, соціально-психологічні, морально-етичні та комплексні державні механізми управління [4, с. 126-127]; економічні, мотиваційні,

організаційні, політичні та правові механізмів [2, с. 236]; економічні, мотиваційні, організаційні і правові [5, с. 111].

Комплексний механізм державного управління, на думку О.В. Федорчака, може складатися із таких видів механізмів: економічного (механізми державного управління банківською, грошово-валютною, інвестиційною, інноваційною, кредитною, податковою, страховою діяльністю тощо); мотиваційного (сукупність командно-адміністративних та соціально-економічних стимулів, що спонукають державних службовців до високоефективної роботи); організаційного (об'єкти, суб'єкти державного управління, їх цілі, завдання, функції, методи управління та організаційні структури, а також результати їх функціонування); політичного (механізми формування економічної, соціальної, фінансової, промислової політики тощо); правового (нормативно-правове забезпечення: закони і постанови Верховної Ради України, укази Президента, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, а також методичні рекомендації та інструкції тощо) [7].

Щодо зовнішньоторговельної політики, то Л.В. Клименко зауважує, що «механізм державного управління зовнішньою торгівлею і зовнішньоекономічними відносинами України є складною системою. Процеси державного регулювання зовнішньоторговельною діяльністю передбачають наявність, як мінімум, двох груп суб'єктів, що мають безпосереднє відношення до даного процесу: по-перше, це органи державного регулювання; по-друге – це суб'єкти зовнішньоторговельних відносин» [3].

Скрябіна Д.С. [6] визначила, що механізми державного регулювання ЗЕД на сучасному етапі повинні бути спрямовані на раціоналізацію структури зовнішньоторговельного балансу, зменшення імпортозалежності шляхом активної реалізації політики імпортозаміщення, підвищення конкурентоспроможності експортоорієнтованих підприємств, зменшення рівня корупції та вдосконалення умов ведення бізнесу в країні, детінізацію та демонополізацію економіки країни, поліпшення інвестиційного клімату, гармонізацію національної нормативно-законодавчої бази з міжнародними вимогами.

Наведені підходи свідчать про неоднозначність та різносторонність думок авторів, хоча прослідковується і повторення, що розкривають види механізмів як: економічний, правовий та організаційний. На нашу думку, в сфері формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики доцільно виділити такі механізми, як:

- економічний – механізм, що передбачає застосування сукупності методів державного управління, реалізація яких впливає на фінансово-економічний стан об'єкта та суб'єкта зовнішньоторговельної політики. Застосовуються для досягнення поставленої мети, яка передбачає здійснення зовнішньої торгівлі в напрямі сприяння розвитку експорту та недопущення імпортозалежності країни від продукції з високою доданою вартістю;

- організаційний – сукупність правил, завдань, повноважень суб'єктів державної зовнішньоторговельної політики на державному та регіональному рівнях щодо розподілу функцій між ними. Такий механізм має забезпечувати функціональну взаємодію та ефективне виконання обов'язків суб'єктів політики;

- правовий – сукупність нормативно-правових інструментів, на підставі яких формується та реалізується державна зовнішньоторговельна політика. Цей механізм створюється і приводиться в дію суб'єктами державної політики у вигляді нормативно-правових законодавчих актів;

- інформаційний – механізм, основним методом реалізації якого є інформування та комунікаційна взаємодія суб'єктів зовнішньоторговельної політики на різних рівнях (міжнародний, національний, регіональний тощо). За допомогою даного механізму реалізуються завдання політики, що пов'язані з поширенням інформації серед суб'єктів та їх підтримка в сфері здійснення зовнішньої торгівлі.

Таким чином, перераховані механізми забезпечують формування та реалізацію державної зовнішньоторговельної політики. Комплексне їх застосування сприяє розв'язанню проблем та прийняттю управлінських рішень.

Використання представлених механізмів в межах формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики передбачає застосування ідентифікованих методів державного управління та здійснюється на різних рівнях управління (глобальний, інтеграційний (на рівні міжнародних організацій, укладання торговельних угод тощо), національний, регіональний) у взаємозв'язку з іншими видами державної політики.

Характеризуючи механізми державного управління зовнішньоторговельною діяльністю варто також зауважити, що задля реалізації державної політики вони повинні застосовуватися в комплексі та взаємозв'язку по відношенню до об'єкта політики. Відсутність злагодженої та ефективної системи механізмів перешкоджатиме досягненню поставлених цілей і завдань державної зовнішньоторговельної політики.

Відповідно до представленої характеристики механізмів державної зовнішньоторговельної політики та здійсненого аналізу підходів в науковій літературі щодо можливостей реалізації механізмів та методів державного управління зовнішньоторговельною діяльністю, запропоновано напрями удосконалення механізмів формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики за окремими її об'єктно-предметними групами (табл. 1).

Таблиця 1.
Напрями удосконалення механізмів формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики за окремими її об'єктно-предметними групами

Об'єктно-предметна група	Характеристика проблеми	Вид механізму державного управління	Сфера удосконалення механізму державного управління (застосування методів)
1. Зовнішньоторговельна діяльність			
1.1. Експорт сировинної продукції	сировина (зернові культури, чорні метали, руди, шлак і зола тощо) складає найбільший відсоток в структурі експорту товарів України	економічний механізм	використання методів державного управління, що сприятимуть розвитку експорту товарів з високою доданою вартістю (експортні дотації та субсидії, кредитування на вигідних для експортерів умовах, податкові канікули) та зменшуватимуть частку сировинної продукції в експорті (створення бізнес-інкубаторів, страхування експорту, встановлення фітосанітарних норм, процедури ліцензування окремих видів експорту)
		організаційний механізм	застосування методів наукового дослідження для структуризації завдань та повноважень органів виконавчої влади
		інформаційний механізм	підтримка національних товаровиробників та інформування щодо можливостей розвитку підприємств виробництва товарів з високою доданою вартістю та участі в бізнес-інкубаторах суб'єктів зовнішньоторговельної діяльності
		правовий механізм	вносження змін до законодавства, що регулює питання встановлення фітосанітарних норм, процедури ліцензування та страхування операцій зовнішньоторговельної діяльності, а також розвитку бізнес-інкубаторів суб'єктів зовнішньоторговельної діяльності
1.2. Експорт товарів з високою доданою вартістю	товари з доданою вартістю (машини, устаткування, транспортні засоби тощо) займають незначну частку в структурі експорту		
1.3. Імпорт сировинної продукції	необхідність забезпечення національних товаровиробників якісною та доступною сировиною	економічний механізм	використання методів державного управління, що сприятимуть розвитку імпорту якісної та доступної сировини відповідно до аналізу конкурентних переваг країни (зниження митних тарифів) та зменшуватимуть частку імпорту в зовнішній торгівлі (встановлення фітосанітарних норм та інших технічних бар'єрів в торгівлі)
		організаційний механізм	застосування методів наукового дослідження для структуризації завдань та повноважень органів виконавчої влади
		правовий механізм	удосконалення законодавства в сфері регулювання питання імпорту товарів з врахуванням потреб внутрішнього ринку країни
		інформаційний механізм	інформаційна підтримка експортоорієнтованих підприємств щодо пошуку якісної та доступної імпортової сировини
1.4. Імпорт товарів з доданою вартістю	імпортозалежність від продукції з високою доданою вартістю (палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки реактори ядерні, котли, машини; електричні машини; засоби наземного транспорту тощо)	економічний механізм	подальша підтримка позитивного сальдо зовнішньої торгівлі послугами та забезпечення інноваційного і підприємствого характеру послуг в структурі торгівлі та географічної диверсифікації
		організаційний механізм	структуризація відносин державних органів влади та місцевого самоврядування в сфері розподілу обов'язків
		інформаційний механізм	інформування та підтримка експортерів щодо виходу на зовнішні ринки послуг та створення інноваційного продукту
		правовий механізм	удосконалення законодавства в сфері дотримання прав інтелектуальної власності, усунення адміністративних бар'єрів експорту послуг
1.5. Експорт та імпорт послуг	основними видами експорту та імпорту послуг є транспортні, туристичні та фінансові (офшорні)	економічний механізм	подальша підтримка позитивного сальдо зовнішньої торгівлі послугами та забезпечення інноваційного і підприємствого характеру послуг в структурі торгівлі та географічної диверсифікації
		організаційний механізм	структуризація відносин державних органів влади та місцевого самоврядування в сфері розподілу обов'язків
		інформаційний механізм	інформування та підтримка експортерів щодо виходу на зовнішні ринки послуг та створення інноваційного продукту
		правовий механізм	удосконалення законодавства в сфері дотримання прав інтелектуальної власності, усунення адміністративних бар'єрів експорту послуг
2. Зовнішньоторговельні відносини з іншими країнами			
2.1. Зовнішньоторговельні угоди та створення зон вільної торгівлі	відсутність диверсифікації операцій зовнішньоторговельної діяльності регіонами світу за	економічний механізм	застосування методу квотування, узгодження розмірів митних платежів, фітосанітарних норм та інших бар'єрів в торгівлі з метою розвитку пріоритетних напрямів експорту товарів з доданою вартістю та захисту національного товаровиробника України
		організаційний механізм	посилення участі та ролі всіх рівнів суб'єктів зовнішньоторговельної політики в формування та розвитку відносин з іншими країнами; побудова системи моніторингу та контролю виконання умов та ефективності діючих угод
		інформаційний механізм	інформування суб'єктів господарювання щодо можливостей та умов розвитку зовнішньої торгівлі
		правовий механізм	укладання торговельних угод з країнами різних регіонів, що розвиваються, та мають конкурентні та порівняльні переваги порівняно з Україною

Таким чином, окреслено напрями удосконалення механізмів формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики. Це створює підстави для формування пропозицій щодо подальшого розвитку зовнішньої торгівлі України в перспективі з метою досягнення високих показників економічного зростання, підвищення суспільного добробуту населення країни та підвищення рівня конкурентоспроможності суб'єктів господарювання не лише на національному, але й на міжнародному рівні.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Необхідність удосконалення представлених груп механізмів формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики спричинила виокремлення напрямів за об'єктно-предметними групами політики, які запропоновано удосконалити в межах проблем в сфері зовнішньої торгівлі суб'єктів господарювання (експорт та імпорт сировинної продукції, експорт та імпорт товарів з високою доданою вартістю, експорт та імпорт послуг) та формування зовнішньоторговельних відносин з іншими країнами (зовнішньоторговельні угоди та створення зон вільної торгівлі). Зокрема, в розрізі: 1) економічного механізму запропоновано використання методів державного управління, що сприятимуть розвитку експорту товарів з високою доданою вартістю (експортні дотації та субсидії, кредитування на вигідних для експортерів умовах, податкові канікули); зменшуватимуть частку сировинної продукції в експорті (створення бізнес-інкубаторів, страхування експорту, встановлення фітосанітарних норм, процедури ліцензування окремих видів експорту); сприятимуть розвитку імпорту якісної сировини (зниження митних тарифів); зменшуватимуть частку імпорту в зовнішній торгівлі (встановлення фітосанітарних норм та інших технічних бар'єрів в торгівлі); підтримуватимуть позитивне сальдо зовнішньої торгівлі послугами та забезпечуватимуть інноваційний і працемісткий характер послуг в структурі торгівлі та географічної диверсифікації; 2) правового механізму окреслено пропозиції щодо внесення змін до законодавства, що регулює питання встановлення фітосанітарних норм, процедури ліцензування та страхування операцій зовнішньоторговельної діяльності, а також розвитку бізнес-інкубаторів суб'єктів зовнішньоторговельної діяльності; удосконалення законодавства в сфері дотримання прав інтелектуальної власності, усунення адміністративних бар'єрів експорту послуг; укладання торговельних угод з країнами різних регіонів, що розвиваються, та мають конкурентні та порівняльні переваги порівняно з Україною; 3) організаційного механізму визначено необхідність удосконалення та структуризації відносин державних органів влади та місцевого самоврядування в сфері розподілу обов'язків та повноважень; посилення участі та ролі всіх рівнів суб'єктів державної зовнішньоторговельної політики в формуванні та розвитку відносин з іншими країнами; побудови системи моніторингу та контролю виконання умов та ефективності діючих угод; 4) інформаційного механізму обґрунтовано доцільність здійснення інформаційної підтримки національних експортоорієнтованих підприємств щодо можливостей розвитку виробництва товарів з високою доданою вартістю, участі в бізнес-інкубаторах, пошуку якісної та доступної імпоротної сировини; виходу на зовнішні ринки послуг та створення інноваційного продукту.

Список літератури.

1. Васильєва М.В. *Государственный финансовый контроль в управлении регионом*: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05, 08.00.10. Волгоград, 2003. 182 с. URL: <http://www.disserr.ru/contents/70157.html>.
2. *Державне управління в Україні: наукові, правові, кадрові та організаційні засади*: навч. посібник / за заг. ред. Нижник Н.Р., Олуйка В.М. Л.: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2002. 352 с.
3. Клименко Л.В. Механізм державного управління зовнішньоторговельною діяльністю аграрного сектора економіки України. 2013. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/2_2013/3.pdf
4. Коротич О.Б. Класифікація та зміст механізмів управління державою. *Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. ОРІДУ*. О., 2006. Вип. 2 (26). С. 122-128.
5. Круглов М.И. *Стратегическое управление компанией*. М.: Русская деловая литература, 1998. 356 с.
6. Скрябіна Д.С. *Механізми державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності України*. дис. канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2014. 200 с.
7. Федорчак О.В. Класифікація механізмів державного управління. *Демократичне врядування*. 2008. № 1. URL: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DeVr/2008-01/O_Fedorchak.pdf

References.

1. Vasyl'eva M.V. (2003). "State financial control in the management of the region", Abstract of Ph.D. dissertation, Development of productive forces and regional economy, Volgograd, Russian Federation. available at: <http://www.disserr.ru/contents/70157.html>.
2. (2002), *Derzhavne upravlinnia v Ukraini: naukovi, pravovi, kadrovi ta orhanizatsijni zasady* [Public administration in Ukraine: scientific, legal, personnel and organizational principles] Vyd-vo Natsional'noho universytetu «L'viv's'ka politekhnika», Lviv, Ukraine.
3. Klymenko L.V. (2013), "Mechanism of state management of foreign trade activity of the agrarian sector of the economy of Ukraine", available at: http://www.agrosvit.info/pdf/2_2013/3.pdf
4. Korotych O.B. (2006), "Classification and content of state governance mechanisms" *Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnia: zb. nauk. pr. ORIDU*. Vyp. 2 (26), pp. 122-128.
5. Kruhlov M.Y. (1998), *Stratehicheskoe upravlenye kompanyej* [Strategic management of the company]. Russkaia delovaia lyteratura, Moscow, Russian Federation

6. Skriabina D.S. (2014), "Mechanisms of state regulation of foreign economic activity of Ukraine", Abstract of Ph.D. dissertation, Mechanisms of the public administration, Klasych. pryvat. un-t. Zaporizhzhia, Ukraine.
7. Fedorchak O.V. (2008), "Classification of public administration mechanisms." *Demokratychnе vriaduvannia*. vol. 1. available at: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DeVr/2008-01/O_Fedorchak.pdf

Стаття надійшла до редакції 17.09.2019 р.